BIBLIOTHECA THEOLOGIAE PRACTICAE
Editores: Stephan Borgehammar, Lund, et Ninna Edgardh, Uppsala

97

Redaktörer
MARTIN BERNTSON & ANNA MINARA CIARDI

KYRKLIG RÄTT OCH KYRKLIG ORÄTT – KYRKORÄTTSLIGA PERSPEKTIV

Festskrift till professor Bertil Nilsson

Artos

© Författarna 2016

© Artos & Norma bokförlag 2016

TRYCKT MED BIDRAG FRÅN
Samfundet Pro Fide et Christianismo (Kyrkoherde Nils Henrikssons Stiftelse)
Thora Ohlssons Stiftelse

BILD PÅ OMSLAGET
Illustration av ”de honestate clericorum” (om klerkers anständighet) i Lund, Universitetbiblioteket, Mh 9 (*Liber decretalium minor*). Återgiven med tillstånd av Universitetsbiblioteket, Lund.
© Universitetsbiblioteket, Lund.

GRAFISK FORM
Magnus Åkerlund

TRYCK
Totem, Polen 2016

ISBN 978-91-7580-792-8

Artos & Norma bokförlag

Kyrkstadsvägen 6, 931 33 Skellefteå

Telefon: 076 77 93 503

e-post: info@artos.se

www.artos.se

DEL I

Kyrklig rätt och kyrklig orätt – Sverige

HENRIK WILLIAMS

Kyrklig norm huggen i sten: runstenarnas trosbekännelse

Inledning

Kyrklig rätt är ena sidan av myntet där den andra heter kyrkligt bruk. Man kan till och med påstå att bruket är rättens verklighet. All juridik, vare sig sekulär eller sakral, är till sin natur normativ. Normen föreskriver hur saker bör vara, bruket hur de i verkligheten är och det avspeglar på så vis vad som faktiskt har mottagits. Att undersöka det på detta sätt recipierade har självklart sitt eget värde men är inte nödvändigtvis av intresse för kyrkorättshistorikern inriktad mot vilka normer som har gällt under en viss tid. Undantag kan dock utgöras av de epoker där vi har liten eller ingen tillgång till rättsliga källor. Ett sådant skede är vikingatiden i Norden, en period från vilken vi har ytterst få historiska urkunder i gängse mening, i alla fall om vi talar om inhemska handlingar. Det är rent av så att fackhistoriker vanligtvis inte anser att vikingatiden tillhör deras studieobjekt eftersom den är ”förhistorisk” i meningen att det saknas skriftliga källor, eller åtminstone påstås det vara så.

För en runforskare som författaren av detta bidrag är en sådan uppfattning felaktig eller snarast absurd. Vi har trots allt över 3500 enskilda texter från Norden som kan dateras till perioden 725–1125, de allra flesta i original. Nästan alla är förvisso korta eller mycket korta, 15 ord eller färre; inte många av dem utgör heller historiska dokument i traditionell mening eftersom få i övrigt kända personer eller förhållanden kan urskiljas. Men för den som vill studera kyrkorätten under så gammal tid på våra breddgrader finns inte många alternativ. Vi känner visserligen till en del samtida källor: helgonlegender, Adam av Bremens berömda skildring, något påvebrev samt texter av författare med kunskap om vikingatiden såsom Saxo Grammaticus och olika isländska skriftställare. Allt detta är dock sekundärt i meningen att texterna är kända från eller författade först under medeltiden och få av dem har upphovsmän från Skandinavien. Dessutom är inte de runnordiska texterna fullt så fattiga i kyrkorättsligt avseende som de kan ge intryck av att vara eller som forskningen i allmänhet har antagit dem vara. Jag vill inte påstå att

vi i dem hittar dekret, synodalstatuter eller citat från andra kyrkorättsliga texter. Ändå vill jag hävda att det här återfinns tydliga avtryck av den tro som kristna missionärer och de första biskoparna och prästerna predikade, ytterst baserade på bibeltexter och kyrkans bekännelse.

Tidigare forskning

För tjugo år sedan presenterade jag en inventering av vilket vittnesbörd de 2500 svenska runstenarna från vikingatiden har att ge om kristnandeprocessen i vårt land.[1] Jag gjorde också ett försök att ange huvuddragen i den runsvenska teologi jag tyckte mig skönja i runtexterna.[2] Det var aldrig min mening att mina bidrag skulle vara sista ordet i frågan. Tvärtom förutsatte jag att, nu när materialet var lättare tillgängligt, teologer skulle kasta sig över det. Så har inte skett. Antingen har man fortsatt att negligera runinskrifternas vittnesbörd eller så har vissa inskrifter bara nämnts som exempel på olika företeelser;[3] varken fördjupning eller egentliga synteser har dock sett dagens ljus, vilket är att beklaga.

Kanske är det inte så märkligt att mitt eget bidrag gjort så litet intryck när det visar sig att det jag var inne på och här kommer att fördjupa mig ytterligare i egentligen har varit känt i över 300 år, utan att någon synes ha brytt sig om det. Redan 1703 publicerade nämligen fornforskaren Petter Dijkman en undersökning av de trosartiklar som han tyckte sig kunna finna i bönerna på runstenarna:

> Änteligen när jagh begynte stenarna nagelfara och dess ordz innandöme betrakta, så fann jagh på en deel af dem, sådane böner och ord, som Hedningarna, ja de aldra vplyste, ey hafwa lemnat effter sigh, hwilka lijkwäl så härliga skriffter och trogna förmaningar til ett dygdigt lefwerne och sinnes reenhet, hafwa på bahnen stält; Jagh altderföre, af desse Böne Former vpägdes at letha efter det, som mehra Fundamentalt wore, och någon wår Christeliga Troos Artikel pekade på, blijr omsider så wida ledder, at jagh desse fölljande Troos Articklars wettskap och Moniment finner af deras Stenar, som följer: Een sann Gudh, den der råder öfwer alt: Menniskiones fall genom Ormsens besweek: Synders tilgifft och förlåtelse uthi Christo: Heliga manna samfund. Böön och åkallan til Gudh, för wår nästas andeliga wälgång: Christus det rätta Korsslambet, som borttager werldenes [s]ynder: Siälenes förmohn för Kroppen til dess skiötzel: Hwar af fölljer, siälenes odödelighetz rätta kunskap. Döpelsens *Sacrament*: Gudh Faders allmenneliga Nåde, hwar medh han omfattar alla bootferdiga Syndare: etc. Hwilka Artiklar och Lärostycken, som de mestedels äro grunden

1 Williams 1996b.

2 Williams 1996a.

3 Till exempel Winroth 2012, särskilt s. 154 med not 27.

til wår Troo, och nytteligen läras i Församlingen, uthan de andras, som här ey nämde äro, kunskap, så kan man i följe der af, sluta, at de öfrige wåre troos Artiklar hafwa warit dem äfwen så kunnige, som oss nu denne tijden.[4]

Dijkmans observationer bygger på ett litet och delvis opålitligt underlag utifrån vilket han ibland drar felaktiga slutsatser. Icke desto mindre är hans resultat i huvudsak riktiga, vilket ska visa sig i det följande.

Som runolog är jag i första hand språkvetare och min främsta uppgift är att tolka runtexterna korrekt så att andra forskare ska kunna använda sig av dem. I min forskning på 1990-talet nöjde jag mig med att konstatera att de hundratals runstenstexterna med uttalat kristet innehåll koncentrerade sig till en enda fråga: den yttersta domen och livet hinsides. Den med få undantag enda kristna aspekt som kommer till uttryck är böner om gudomlig hjälp, ibland uttryckligen anknutna till vad som sker efter döden.[5] Att det finns ett djupare mönster dröjde det åratal innan jag kunde skönja.

Låt mig först kort rekapitulera de resultat jag nådde för två årtionden sedan. Vid min inventering kunde jag urskilja följande kristna särdrag som utmärker runstenarna:

1. figurframställning med kristet innehåll;
2. korsornamentik;
3. direkta uppgifter om kyrkor, själagynnande handlingar och kyrklig organisation;
4. eventuell placering av runmonumenten på kyrkplats eller i kyrkobyggnad;
5. kristna böner;
6. kristna personnamn;
7. kristna begrepp och termer. [6]

Mest intressant är onekligen de böner som ger uttryck för vad människor verkligen tog till sig av den kristna tron (som jag har påpekat ovan). Men här visar det sig också finnas ytterligare, om än inte lika tydliga, formuleringar av bekännelsekaraktär. Det som jag, och andra före mig, i första hand har använt bönerna till är att försöka spåra bakgrunden till dessa i den latinska liturgins språk och i missionärernas bakomliggande folkspråk, till exempel fornsaxiska och fornengelska. Angreppssättet har

4 Petter Dijkman, *Antiquitates Ecclesiasticæ*, s. 4–5.

5 Williams 1996a, s. 310–311.

6 Williams 1996b, s. 50.

inte resulterat i många tydliga mönster,[7] även om mer djuplodande undersökningar kanske skulle kunna ge ett bättre resultat. Därför kom mitt eget intresse att riktas främst mot de reflekterade trosföreställningarna i allmänhet och de där till hörande religiöst kopplade handlingarna.

Under åren har jag dock kommit att ifrågasätta den etablerade bilden av runnordisk religiositet. Det har länge varit etablerat att kristnandet förlöpte olika snabbt i de nordiska rikena: i Danmark och Norge gick processen snabbare än i nuvarande Sverige, eller åtminstone var missionsperioden kortare. Samma sak gäller även i de svenska landskapen: Västergötland kristnades till exempel något århundrade före Uppland. Även om jag tror att denna bild är förenklad vill jag inte på allvar betvivla den. Däremot ifrågasätter jag en annan etablerad sanning, nämligen att missionsprocessen i särskilt svealandskapen gick så trögt och var så ofullständig att den bara hade hunnit till ett första stadium vid tiohundratalets slut. En undersökning av uttrycket 'död i vita våder (kläder)' ledde mig in på detta spår.[8] Inom modern runologi har såvitt jag vet denna fras alltid tolkats som att den ihågkomne har avlidit iförd den vita klädnad som även nydöpta vuxna bar en period efter sitt dop. I de sju fall uttrycket används (alltid i uppländska inskrifter) skulle alltså den döde passat på att döpa sig när han drabbats av livshotande sjukdom eller skador. De aktuella runinskrifterna finns i flera fall på monument vars utseende, innehåll eller kontext tyder på att den som har dött tillhört en högstatusgrupp.

Där är dock märkligt att man i just detta samhällsskikt skulle skryta med att någon genomgått en så basal rit som att döpas. Dopet är en förutsättning för att tillhöra kyrkan och kunde i nödfall utföras av vem som helst, både kvinnor och män. Finns det då någon alternativ förklaring? Ja, det visar sig att även de som konfirmerades iförde sig en vit klädnad. Till skillnad från dopet var detta under missionstid en tämligen exklusiv akt som bara kunde utföras av biskopar, inte vanliga präster, och biskopar var det inte så gott om i mälarlandskapen ens under tiohundratalets första del. Det tidigaste biskopsstiftet inrättades i Sigtuna på 1060-talet och i Uppsala inrättades ett biskopssäte först efter vikingatidens slut. Att ha blivit konfirmerad var alltså något att yvas över och det förefaller mig troligare att de som kanske var döpta redan som barn önskade hinna genomgå denna rit om de fick chansen på dödsbädden.

Min egen förklaring är förvisso spekulativ men den sätter fingret på frågan hur långt kristendomen hade hunnit under sen vikingatid. Vi har

7 Williams 1996b, s. 68–70.

8 Williams 2012.

i Uppland klart kristna runmonument redan under tiohundratalets allra första årtionden. Mot seklets slut borde kyrkans bekännelse ha hunnit tränga in ganska djupt i den del av befolkningen som vid det laget hade varit kristen i flera generationer. Frågan är hur man prövar en sådan hypotes. Det föreligger som sagt inga inhemska kyrkliga trosdokument från missionstiden, och även om så hade varit fallet hade vi inte automatiskt kunna sluta oss till att de också efterföljdes. Men om det kan visas att runstenstexterna tydligt avspeglar kärnan i kyrkans proklamerade lära, nämligen trosbekännelsen, visar detta dels att åtminstone denna text varit känd i vikingatidens Norden, dels att vi då och där bör räkna med en mer ”avancerad” form av kristendom än vad man tidigare har räknat med, särskilt inom svenskt område. Att kristen tro i sig kunde omnämnas framgår av den (goda) gudstro som omtalas på den småländska Rörbrostenen (Sm 37), det västgötska Källby Ås-monumentet (Vg 55) och den gotländska Mästerbystenen (G 188).

Den undersökning som nu följer är på intet sätt definitiv. Jag har helt enkelt letat upp vikingatida runsteninskrifter som verkar exemplifiera de olika bekännelsepunkterna. Varje punkt inleds med ett citat ur den apostoliska respektive den nicenska trosbekännelsen i nutida svensk (protestantisk) form. Exemplen från runstenarna är just enstaka exempel, detta är långt ifrån någon fullständig inventering. Direkta citat ur trosbekännelsen föreligger förvisso aldrig och vissa element däri saknar (ännu) motstycke i det kända materialet.

En enda Gud

> *Apostoliska trosbekännelsen*: Vi tror på Gud Fader allsmäktig, himmelens och jordens skapare.
>
> *Nicenska trosbekännelsen*: Jag tror på en enda Gud, allsmäktig Fader, skapare av himmel och jord, av allt vad synligt och osynligt är;

Vikingatidens kristna nordbor anslöt sig till en monoteistisk tro, tydligast uttryckt i bekännelsens formulering ”en enda Gud”. Tydligast kommer detta till uttryck i den norska Galtelandsstenens (N 184) ’Gud är en’ (jfr Rom 3:30, Gal 3:20, 1 Tim 2:5, Heb 12:29 och Jak 2:19). Däremot är treenigheten ett outtalat begrepp; Gud fader, Kristus som Guds son eller den helige Ande nämns aldrig. Det kan finnas två förklaringar till detta, antingen var man obekant med treenighetsläran eller så fanns det ingen anledning för den att komma till uttryck i runstensinskrifter. Vad som talar för den förra

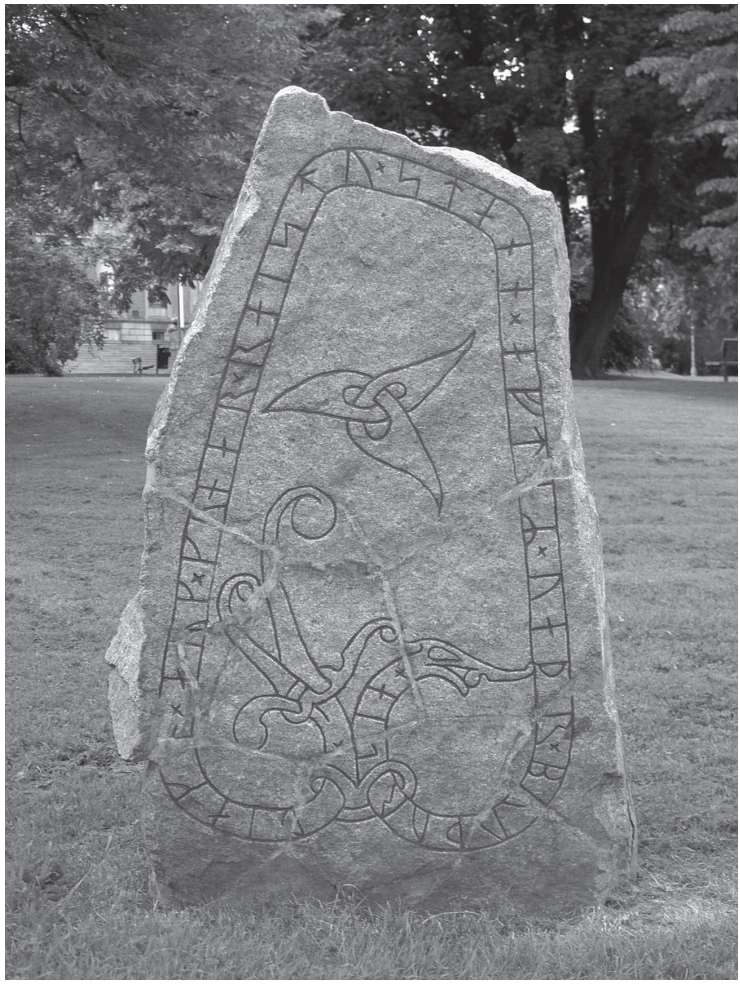

U 937. Foto: Magnus Källström, 2004

förklaringen är att missionärerna kan ha varit försiktiga med att predika något som lätt kunde misstas för den polyteism de försökte få nordborna att överge, men det är svårt att föreställa sig konventionell kristendom utan inslag av treenighetslära. Dessutom måste rimligen formuleringen ”Jag döper dig i Faderns, Sonens och den helige Andes namn” vara välkänd (se ovan om dopet). Det finns (också) ett par indicier på att treenighetsläran faktiskt var etablerad. För det första återfinns på en av runstenarna (U 937) i Universitetsparken i Uppsala en trikvetra, en treenighetssymbol, på den plats som brukar upptas av ett kors. Stenen är rest av en kristen familj. För

det andra står predikatsverbet i vissa böner i flertal, vilket också antyder treenighetens pluralitet.[9] Orsaken att treenigheten inte uttryckligen nämns är alltså sannolikt att man i runstensbönerna uteslutande intresserade sig för de himmelska personer som hade avgörande inflytande vid den yttersta domen: domaren Kristus, förebedjerskan Maria och ärkeängeln Mikael som skötte vägningen av själarna.[10]

Kristus

> *Apostoliska trosbekännelsen*: Vi tror ock på Jesus Kristus, hans enfödde Son, vår Herre,
>
> *Nicenska trosbekännelsen*: och på en enda Herre, Jesus Kristus, Guds enfödde Son, född av Fadern före all tid, Gud av Gud, ljus av ljus, sann Gud av sann Gud, född och icke skapad, av samma väsen som Fadern, på honom genom vilken allting är skapat;

Kristus nämns uttryckligen i 26 vikingatida runinskrifter, varav nästan alla finns i Sörmland, Uppland och på Bornholm. Att han är Guds enfödde son nämns inte, däremot finns det anledning att anta att man med det mycket vanligt förekommande 'Gud' i stort sett alltid avses Kristus.[11]

Gudsmodern

> *Apostoliska trosbekännelsen*: vilken är avlad av den helige Ande, född av jungfrun Maria, pinad under Pontius Pilatus,
>
> *Nicenska trosbekännelsen*: som för oss människor och för vår salighets skull har stigit ned från himmelen och tagit mandom genom den Helige Ande av jungfrun Maria och blivit människa; som ock har blivit för oss korsfäst under Pontius Pilatus,

Om den helige Ande, se nedan. Gudsmodern förekommer på hela 50 runstenar, alla svenska och alltid i bönen med 'Gud och Guds moder' som subjekt; Maria eller Sankta Maria nämns fem gånger.[12]

---

9 Williams 1996a, s. 307.
10 Williams 1996a, s. 311.
11 Williams 1996a, s. 304–307.
12 Jfr Williams 1996b, s. 66 med noterna 105–106.

Kristi korsfästelse

Apostoliska trosbekännelsen: korsfäst, död och begraven, nederstigen till dödsriket,

Nicenska trosbekännelsen: lidit och blivit begraven;

Korsfästelsen nämns inte i text, däremot finns en krucifixframställning på den stora danska Jellingsstenen (DR 42). Korsmotiv är ytterst vanliga på de svenska runstenarna,[13] och de har en djup innebörd.[14] Att Jesu korsfästelse måste ha utgjort ett dominerande inslag i förkunnelsen bevisas också av ett till synes anspråkslöst litet korsmotiv på den västgötska Timmelestenen (Vg 186). Korset står här på en rund upphöjning, en representation av Adams grav på Golgata ovanpå vilken den nye Adam, Kristus, enligt legenden fick sin död.[15] Detta ger anledning att vara försiktig med kategoriska uttalanden om hur djupt kristen förkunnelse hade trängt in, inte allt kommer alltså till uttryck textmässigt.

Kristi uppståndelse och himmelsfärd

Apostoliska trosbekännelsen: på tredje dagen uppstånden igen ifrån de döda, uppstigen till himmelen, sittande på allsmäktig Gud Faders högra sida,

Nicenska trosbekännelsen: som på tredje dagen har uppstått, efter skrifterna, och stigit upp till himmelen och sitter på Faderns högra sida;

Att Kristus är i himmelen framgår klart av den nyss nämnda Timmeleinskriften där bönen har innebörden 'Gud – den helige Kristus i himmelriket – och Guds moder hjälpe hans själ.'

13 Lager 2002.

14 Bertelsen 2014.

15 Muntligt meddelande av Lise Gjedssø Bertelsen under ett föredrag inför The Sixth Full-Day Runic Colloquium vid Harvard University den 12 mars 2014.

Kristi dom

Apostoliska trosbekännelsen: därifrån igenkommande till att döma levande och döda.

Nicenska trosbekännelsen: därifrån igenkommande i härlighet till att döma levande och döda, på vilkens rike icke skall varda någon ände;

De hundratals bönerna om att Gud må hjälpa de avlidnas själ eller ande föranleds alla av tanken på den yttersta domen, likaså att vissa monument utförts till förmån för den som har dött.[16]

Den helige Ande

Apostoliska trosbekännelsen: Vi tror ock på den helige Ande,

Nicenska trosbekännelsen: och på den helige Ande, Herren och livgivaren, som utgår av Fadern (och Sonen), på honom som tillika med Fadern och Sonen tillbedes och äras och som har talat genom profeterna;

Treenighetens tredje person, Anden, benämns aldrig i runstensinskrifterna, se ovan. Dock impliceras Andens existens indirekt vid allt tal om Gud som i formuleringen ”Herren och livgivaren” kan ligga bakom uttrycket ’Välsigne oss Gud, människors härskare, helig herre’ (U 942). Redan på runstenarna talas om både ande och själ, och liksom idag var det säkert svårt att åtskilja dessa fenomen. Sannolikt används det inlånade ordet *själ* främst som motsvarighet till det inhemska *ande*, ett slags förklarande översättning.[17] I vilken grad den helige Ande framhävs i samtida predikan och andra folkspråkliga inslag i liturgin är mig obekant men förtjänar en undersökning av fackfolk.

16 Williams 1996a, s. 293.

17 Williams 1996b, s. 67 med not 111.

Kyrkan

Apostoliska trosbekännelsen: en helig, allmännelig kyrka, de heligas samfund,

Nicenska trosbekännelsen: och på en enda, helig, allmännelig och apostolisk kyrka.

Trosbekännelsens kyrka är självklart kyrkan i abstrakt mening, inte kyrkobyggnaden. Den senare nämns för övrigt mycket sällan och bara med ett inhemskt exempel, på den öländska Bjärbystenen (Öl 36). Detta är typiskt för det vikingatida ointresset att på runstenarna beröra gudstjänstlokaler, kultfunktionärer och kyrklig organisation. Inte ens i Sigtuna med sina mycket tidiga stenkyrkor samt rikhaltiga runstensmaterial och runristade lösföremål förekommer hänvisningar till dessa företeelser. ”De heligas samfund” innefattas dock i bönen för ’alla kristna’ på Skråmsta- och Tierpsstenarna (U 457 resp. U 1143).

Dopet och syndernas förlåtelse

Apostoliska trosbekännelsen: syndernas förlåtelse,

Nicenska trosbekännelsen: Jag bekänner ett enda dop, till syndernas förlåtelse,

Om dopet har jag skrivit inledningsvis, att det har förekommit och uppmärksammats är en självklarhet. Såväl synd som dess förlåtelse omtalas direkt på den uppländska Sälnastenen (U 323): ’Gud [. . .] förlåte honom skulder och synder.’ Syndamedvetenhet men även hoppet om Guds nåd framskymtar också i bönen om gudomlig hjälp för ’ande och själ bättre än han själv bidrog till’ (U 69, U 338, U 371, U 539, U 586).

Uppståndelse och livet efter detta

Apostoliska trosbekännelsen: de dödas uppståndelse och ett evigt liv.

Nicenska trosbekännelsen: och förväntar de dödas uppståndelse och den tillkommande världens liv.

På den uppländska Folsbergastenen (U 719) ber man Kristus låta den dödes 'ande komma i ljus och paradis och i den bästa värld för kristna'. Ljus och paradis omnämns också på Risbylestenen (U 161) i samma landskap och på en runsten vid Klemensker kyrka på Bornholm (DR 399). Ordet *paradis* är helt klart en kristen import, annars klarar man sig nästan helt med ett inhemskt ordförråd.[18]

Sammanfattning

Inledningsvis påpekade jag att man genomgående har underskattat Nordens, och särskilt Sveriges, vikingatida runstenar som källa till kunskap om hur missionsprocessen gick till och framför allt om vilken typ av kristendom som utmärker tiohundratalet. Det är den senare frågan som har varit viktig i min lilla undersökning. Det visar sig att den kristna tron såsom den formuleras i de två vanligaste trosbekännelserna reflekteras i böner på runstenarna, precis som Petter Dijkman var inne på redan 1703. Enligt min mening tyder detta på att kristnandet gått fortare och trängt långt djupare än vad tidigare forskning har kunnat visa eller ofta ens velat förutsätta. Man tycks räkna med att vi i runstensinskrifterna möter en första, teologiskt tämligen omedveten generation kristna. Jag tror att det förhåller sig radikalt annorlunda.

Det har säkerligen funnits en betydande andel hedningar under sen vikingatid, även i samhällsgruppen med högst status, framför allt i Svealand. Men samtidigt har det funnits många familjer som i slutet av vikingatiden har varit inne på sin tredje, fjärde eller kanske till och med femte generation av kristna. Det finns inget som antyder att den tro och de teologiska insikterna som uppvisades bland dem var mindre utvecklade än i senare perioder under tidig medeltid.

Detta står i stark kontrast till den inställning som uttryckts av till exempel den mycket framstående forskaren och runologen Elias Wessén. I sin behandling av en runstensinskrift vid Lena kyrka i Uppland (U 1028) som innehåller bönen "Gud svike dem, som sveko honom" skriver Wessén:

> "[I] stället för den fromma bönen för den dödes själ möter här en bön om vedergällning. Den för hednatidens rättskänsla så naturliga hämndtanken har tagit sig uttryck i ord, i en kristen bön om hämnd."[19]

18 Williams 1996b, s. 78–80.

19 Wessén 1953–1958, s. 260.

Vad Wessén menar med ”hednatiden” är oklart. Runstenen i fråga är på grund av sitt fragmentariska skick mycket svår att datera, men den ger snarast intryck av att tillhöra slutet av tiohundratalet. Jag har redan tidigare betvivlat Wesséns slutledning[20] och vill understryka att en kristen människa inte bör hämnas: ”Ta inte rätten i egna händer, mina kära, utan låt Guds vrede ha sin gång, ty det står skrivet: *Min är hämnden, jag skall utkräva den*, säger Herren” (Rom 12:19). Lenastenens bön återfinns på två andra runmonument (Sm 92, G 134) och ådagalägger snarast en direkt eller indirekt kännedom om episteltexten.

Det verkar således som att vikingatidens nordbor har varit väl bekanta med den kristna trosbekännelsen. Om detta aktstycke har varit så påtagligt närvarande redan under tiohundratalet finns möjligheten att även andra kyrkliga normer och statuter har varit kända. Nya forskningshorisonter öppnar sig.

Summary:
An Ecclesiastical Norm Carved in Stone. The Runestone Creed

There are no preserved ecclesiastical records of a legal nature from Scandinavia during the extended Viking Age (AD 725–1125). All we know of what the Christian Church decreed is what we can infer from extent sources, and from this period the only original and indigenous texts are written on runic memorial stones. On these are found over a thousand Christian symbols (mostly crosses) and some pictorial representations, but also many hundreds of prayers. The beliefs revealed by the runic inscriptions have generally been considered to be of a rather primitive kind, i.e. manifestations of first-generation Christians. A closer study of the prayers reveals this conclusion to be wrong. By comparing their contents with that of the two main creeds, the Apostles' and the Nicene, it becomes evident that almost all of the established tenets of faith were known to runestone-time Christians in Scandinavia. It is possible that other statutes of the medieval church may be discerned through the same type of study, one so to say in reverse, where reflected norms are detected and their actual practice is understood.

20 Williams 1996a, s. 296–297.

Bibliografi

Förkortningar

DR = Runristning i *Danmarks runeindskrifter*

G = Runristning i SRI 11–12

N = Runristning i *Norges innskrifter med de yngre runer*

Sm = Runristning i SRI 4.

Sö = Runristning i Södermanland med nummer i SRI 3.

U = Runristning i Uppland med nummer i SRI 6–9.

Vg = Runristning i Uppland med nummer i SRI 5.

Öl = Runristning i Uppland med nummer i SRI 1.

Källor

Dijkman, Petter, *Antiquitates Ecclesiasticæ, Eller gamle Swenske Kyrkie-Handlingar, Angående wåra Förfäders Christeliga Troos och Kyrkio-Ceremoniers beskaffenheter, några hundrade* åhr *tillbakas; Sammanplockade Uthur gamla stycker, som Runstenar, Kyrkior, Rijmstafwar, Bref, Griftestenar, Pergament, Recesser, Afhandlingar, Beläten,* åtskillige *Swea Provinciers Lag- och Agende-Böcker, och vnder wißa Flåckar förde*. Stockholm, 1703.

DR = *Danmarks runeindskrifter. Text*, utg. Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. København: E. Munksgaard, 1942.

N = *Norges innskrifter med de yngre runer, 1:1*: Østfold fylke. II. Akerhus fylke og Oslo. III. Hedmark fylke. IV. Opland fylke, utg. Norsk historisk kjeldeskriftinstitutt, ved Magnus Olsen m. fl. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt. Norges indskrifter indtil Reformationen, 2. Oslo: J. Dybwad, 1941–1990.

SRI = *Sveriges runinskrifter*, utg. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1–. Stockholm: Almqvist & Wiksell international, 1900–.

Litteratur

Bertelsen, Lise Gjedssø, 2014. ”The Cross Motif on Late Viking Age Art Picture Runestones in Västergötland, i *LAR/Lund Archaeological Review*, 20, s. 55–78.

Lager, Linn, 2002. *Den synliga tron. Runstenskors som en spegling av kristnandet i Sverige*. Occasional Papers in Archaeology, 31. Uppsala: Institutionen för arkeologi och antik historia.

Wessén, Elias, 1953–1958. ”1028. Lena kyrka”, i *Upplands runinskrifter*, 4. SRI, 9. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, s. 257–260.

Williams, Henrik, 1996a. ”Runstenstexternas teologi”, i Bertil Nilsson (red.), *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och* nya perspektiv. Projektet Sveriges kristnande. Publikationer, 5. Uppsala: Lunne böcker, s. 291–312.

Williams, Henrik, 1996b. ”Vad säger runstenarna om Sveriges kristnande?”, i Bertil Nilsson (red.), *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Projektet Sveriges kristnande. Publikationer, 5. Uppsala: Lunne böcker, s. 45–83.

Williams, Henrik, 2012. "'Dead in White Clothes': Modes of Christian Expression on Viking Age Rune Stones in Present-Day Sweden", i Kristel Zilmer & Judith Jesch (red.), *Epigraphic Literacy and Christian Identity*. Utrecht studies in medieval literacy, 4. Turnhout: Brepols, s. 137–152.

Winroth, Anders, 2012. *The Conversion of Scandinavia: Vikings, Merchants, and Missionaries in the Remaking of Northern Europe*. New Haven & London: Yale University Press.